

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यदुभौ विमुच्यातिथं गृह्णीयाद्यज्ञं विच्छिन्नाद्यदुभावविमुच्य यथानांगतायातिथं क्रियते ताद्वगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनङ्गान्भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथाति�ं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तात्यै पत्प्लन्वारंभते पर्नी हि पारीणद्युस्येशे परियैवानुमतं निर्वपति यद्वै पर्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो परिंया एव (१)

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्विवेच राजानुचरैरागच्छति सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथं क्रियते छन्दाऽसि खलु वै सोमस्य राजौऽनुचराण्यग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्ये (२)

एवैतेन करोत्यग्रये त्वा रायस्पोषदान्वे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभूते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पश्च कृत्वो गृह्णाति पश्चाक्षरा पङ्किः पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माऽथस्त्याद्वायत्रिया उभयतं आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा (३)

अहरत्स्माद्वायत्रिया उभयतं आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताऽचोपरिष्टाच शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथं नवंकपालः पुरोडाशो भवति तस्माऽन्वधा शिरो विष्णूतन्नवंकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालस्त्रिवृता स्तोमेन सम्मितास्तेजस्त्रिवृत्तेजं एव यज्ञस्य शीरुषं दंधाति नवंकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालस्त्रिवृत्तां प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्धै (४)

प्राणस्त्रिवृत्तमेव प्राणमभिपूर्व यज्ञस्य शीरुषं दंधाति प्रजापतेवा एतानि पक्षमाणि यदश्ववाला ऐक्षवी तिरश्वी यदश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैक्षवी तिरश्वी प्रजापतेव तच्छुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहुवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते देवाः कार्घ्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मेनेन कुर्वते ते कार्घ्यमयान्परिधीन् (५)

अकृवत तैर्वै ते रक्षाङ्गस्यपाग्नत यत्कार्घ्यमयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहत्यै सङ्गस्परशयति रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्यैवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षाङ्गस्यपु

समिधावा दंधात्युपरिष्टादेव रक्षांश्च स्यपंहन्ति यजुषान्यां तृष्णीमन्यां मिथुनत्वाय द्वे आदंधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनौ वदन्ति (६)

अग्रिश्च वा एतौ सोमंश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्रय इति यदग्रावग्निं मंथित्वा प्रहरति तेनैवाग्रयं आतिथ्यं क्रियतेऽथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्विरासाद्यग्निं मन्थति हृव्यायैवासंन्नाय सर्वा देवता जनयति॥ (७)

परंत्य एव जगत्या आ त्रिवृद्धे परिधीन वंदन्त्येकचत्वारिंशत्तम्॥ ७॥

[१]

देवासुराः संयता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽन्यस्मै ज्येष्ठायातिष्ठमानः पश्चाद व्यक्तमन्नग्निर्वर्सभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रौ मरुद्विर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रध्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तुनुवस्ताः सुमवद्यामहै ताभ्यः स निरक्तच्छाद्यः (८)

नः प्रथमोऽन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्रिणां प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमाच्छ्रुति यत्तानूनप्रत्यं संमवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति पश्च कृत्वोऽव द्यति पश्चाद्या हि ते तथसंमवाद्यन्ताथो पश्चाक्षरा पुङ्कः पाङ्कौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्ध आपतये त्वा गृहामीत्याह प्राणो वै (९)

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याहु मनो वै परिपतिर्मनं एव प्रीणाति तनूनप्र इत्याहु तनुवो हि ते ताः संमवाद्यन्तं शाक्तरायेत्याहु शक्त्यै हि ते ताः संमवाद्यन्तं शक्तमन्नोजिष्ठायेत्याहोजिष्ठु हि ते तदात्मनः संमवाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्ट्यमित्याहानाधृष्टु ह्यैतदनाधृष्ट्यं देवानामोजः (१०)

इत्याहु देवानां ह्यैतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहभिशस्तिपा ह्यैतदनभिशस्तेन्यमनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद् घृतं वै देवा वत्र कृत्वा सोममन्नग्नन्तिकमिव खलु वा अस्यैतचरन्ति यत्तानूनप्रेण प्रचरन्त्यशुरंशुस्ते देव सोमा प्यायतामित्याहु यत् (११)

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेन्द्र च सोमं चा प्याययत्या प्याययु सर्वान्स्मन्या मेधयेत्याहुर्त्विजो वा अस्य सखायस्तानेवा प्याययति स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामंशीय (१२)

इत्याहाऽशिषेमेवैतामा शास्ते प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्यवन्ते ये सोममाप्यायंत्यन्तरिक्षे
हि सोमु आप्यायितु एष्टु रायुः प्रेषे भगुयेत्याहू द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिल्लोके
प्रतिं तिष्ठन्ति देवासुराः संयंता आसन्ते देवा बिभ्यतोऽग्निं प्राविशन्तस्मादाहुग्निः सर्वा
देवता इति ते (१३)

अग्निमेव वरुथं कृत्वासुरानभ्यं भवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र विशति यो-
ऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव
दीक्षयां पाति प्रजामवान्तरदीक्षयां सन्तरां मेखला॒॑ समायच्छते प्रजा ह्यैत्मनोऽन्तरतरा
तस्विर्तो भवति मदन्तीभिर्मार्जयते निरह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धै या ते अग्ने रुद्रिया
तनूरित्याहू स्वयैवेनद्वतया ब्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै॥ (१४)

यो वा ओजं आहु यदशीयेति तैऽग्ने एकांशा च॥७॥

[२]

तेषामसुराणान्तिसः पुरे आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा
जेतुन्नाशकुवन्ता उपसदेवाजिंगीषुन्तस्मादाहुर्यश्चेवं वेद यश्च नोपसदा वै मंहापुरं
जंयन्तीति त इषु॒॑ समस्कुर्वताग्निमनीक॒॑॑ सोम॒॑ शुल्यं विष्णुन्तेजनन्तेऽब्रुवन्क
इमामसिष्यतीति (१५)

रुद्र इत्यब्रुवन्नुद्रो वै कूरः सोऽस्युत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव पशुनामधि-
पतिरसानीति तस्माद्दुदः पशुनामधिपतिस्ता॒॑ रुद्रोऽवासृजुथस तिसः पुरो भित्त्वैभ्यो
लोकेभ्योऽसुरान्माणुदत्त यदुपसद उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै नान्यामाहुतिं पुरस्ताङ्गुह्याद्यदन्
पुरस्ताङ्गुह्यात् (१६)

अन्यमुखं कुर्याथ्मुवेणांघारमा घारयति यज्ञस्य प्रजाात्यै परांडतिक्रम्य ज्ञहोति
परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान्न णुदते पुनरत्याक्रम्योपसद ज्ञहोति
प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्याजित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसद
उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्माणुदन्त याः साय॒॑ रात्रिंयै ताभिर्यथसायं प्रातरुपसदः (१७)

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्न णुदते याः प्रातर्याज्याः स्युस्ता:
सायं पुरोनुवाक्याः कुर्यादयोतयामत्वाय तिस्तु उपसद उपैति त्रये इमे लोका इमानेव
लोकान्नोणाति षट्थसं पंद्यन्ते पञ्च कृतवं कृतुनेव प्रीणाति द्वादशाहीने सोमु उपैति द्वादश
मासाः संवथस्तुरः संवथस्तुरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम् (१८)

पद्मन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतास्मिन्मै लोकेऽर्घुकङ्ग स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथं चतुरं एषा वा आराग्रामवान्तरदीक्षास्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्घुकं भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतामुष्मिन्मै लोकेऽर्घुकङ्ग स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ त्रीनथं द्वावथैकमेषा वै पुरोवरीयस्यवान्तरदीक्षामुष्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्घुकं भवति॥ (१९)

अस्मित्यताति जहुयाभ्युय प्रातरुपुसद्वत्तुर्विंशतिः सञ्चतुरोऽग्रे पोडंश च॥५॥ [३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसदं उपयन्ति तेषां य उन्नयते हीयतं एव स नोदेनेषीति सून्नीयमिव यो वै स्वार्थेतां यताङ्गं श्रान्तो हीयतं उत स निष्ठाय सह वंसति तस्मांस्तुकृदुन्नीयं नापरमुन्नयेत दुभ्रोन्नयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनवं रूप्ये (२०)

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णुं रूपं कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत्तं देवा हस्तान्धसंरभ्यैच्छुन्तमिन्द्रं उपर्युपर्यत्यंक्रामुसांब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यंक्रमीदित्यहं दुर्गं हन्तेत्यथं कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहृतेति सौऽब्रवीदुर्गं वै हन्तावोचथा वराहोऽयं वाममोषः (२१)

सुसानां गिरीणां पुरस्ताद्वितं वेद्यमसुराणां बिभर्ति तं जाहि यदि दुर्गं हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धृयै सुम गिरीन्मित्त्वा तमहृसांब्रवीदुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो यज्ञं एव यज्ञमाहरुद्यत्तद्वितं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यैवेदित्वमसुराणाम् (२२)

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावदेवानान्ते देवा अब्रवन्नस्त्वेव नो-उस्यामपौति कियद्वा दास्याम् इति यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सुवर्तुः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यै वेदित्वम् (२३)

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्यामीति त्वा अवमायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्चै भवति पद्मिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्चै दशादशं सं पैद्यन्ते दशाक्षरा विराङ्गं विराङ्गिराजैवान्नाद्यमवं रूप्य उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति बुरुहिः स्तूणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरं

बुरुहिषं उत्तरबुरुहिः स्तुणाति प्रजा वै बुरुहिर्यजमान उत्तरबुरुहिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽजमानादुत्तरः॥ (२४)

रुप्ये वाममेषो वेंटिवमसुराणां वेंटिवं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

यद्वा अर्नीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिस्कौङ्गीनस्य यज्ञस्य विलोमं क्रियेत तिस्त्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोमं क्रियते वृथस्स्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथेकुङ्ग स्तनं व्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथं चतुरं एतद्वै (२५)

क्षुरपंचि नामं व्रतं येन प्र जातान्नातृव्यानुदते प्रतिं जनिष्यमाणानथो कर्नीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्ने स्तनान्नव्रतमुपैत्यथ त्रीनथं द्वावथैकंमेतद्वै सुजघनं नामं व्रतं तपस्यं सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्यवाग् राजन्यस्य व्रतं कूरेव वै यवागः कूर इव (२६)

राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्ध्या आमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै पयो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पयं आत्मन्यत्तेऽथो पयसा वै गर्भ वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यद्वाक्षितो यदस्य पयो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति त्रिव्रतो वै मनुरासीद्विव्रता असुरा एकंव्रताः (२७)

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोऽवृतमासीत्पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं ततुस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततुस्तेऽभवन्मध्युर्वग्ं लोकमायुन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्युतो वा अन्नेन भुजते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना (२८)

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यद्वाक्षितो योनिर्दक्षितविमितं यद्वाक्षितो दक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति ताहगेव तत्र प्रवस्तव्यात्मनो गोपीथायैष वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यद्वाक्षितः प्रवसेऽस्त्र एनमीश्वरोऽनुत्थायु हन्तोर्न प्रवस्तव्यात्मनो गुस्तै दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनुङ्ग स्व एवायतने शयेऽग्निमध्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमध्यावृत्य शये॥ (२९)

एतद्वै कूर इवैकंव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥ [५]

पुरोहितिः देवयज्ञने यजयेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं

जंयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देव्यजनं यस्य होता^८ प्रातरनुवाकमनुब्रवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनुमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जंयत्यासे देव्यजने याजयेद्भातृव्यवन्तं पन्था वाधिस्पूरशयेत्कर्तं वा यावन्नानसे यातवै (३०)

न रथायैतद्वा आसं देव्यजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देव्यजने याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै देव्यजनादङ्गिरसः पशुनसृजन्तान्तरा संदोहविर्धने उन्नतः स्यादितद्वा एकोन्नतं देव्यजनं पशुमानेव भवति अन्नते देव्यजने याजयेथ्युवर्गकामुच्युन्नताद्वै देव्यजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमायन्तराहनीयं च हविर्धनं च (३१)

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धनं च सदश्चान्तरा सदश्च गारहपत्यं चैतद्वै अन्नतं देव्यजनं सुवर्गमेव लोकमेति प्रतिष्ठिते देव्यजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं देव्यजनं यथस्वर्तं समं प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशुनां रूपं रूपेणावासमै पशुन (३२)

अब रुप्ये पशुमानेव भवति निरक्षतिगृहीते देव्यजने याजयेद्यं कामयैतनिरक्षत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै निरक्षतिगृहीतं देव्यजनं यथस्वश्यै सत्याक्रक्षत्तिरक्षत्यैवास्यं यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देव्यजने याजयेद्वावृत्कामं यं पत्रं वा तल्पे वा मीमांसेन्नाचीनमाहवनीयात्प्रवृण्डं स्यात्प्रतीचीनं गारहपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देव्यजनं वि पाप्नना भ्रातृव्येणा वर्तते नैनं पत्रं न तल्पे मीमांसन्ते कार्यं देव्यजने याजयेद्भूतिकामं कार्यं वै पुरुषो भवत्येव॥ (३३)

यातवै हविर्धनं श्च पशुन्याप्नाऽषाढश च॥४॥

[६]

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंहौ रूपं कृत्वोभयानन्तरापकम्यातिष्ठते देवा अमन्यन्त यत्तरान् वा इयमुपावृथ्यति त इदं भविष्यन्तीति तामुपामत्रयन्त साब्रवीद्वरं वृणै सर्वान्मया कामान्वयश्ववथ् पूर्वा तु माऽग्नेराहतिरश्ववता इति तस्मादुत्तरवेदिं पूर्वमुग्रेव्याघारयन्ति वारेवृत्तः ह्यस्यै शम्यया परिं मिमीते (३४)

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमवं रुप्ये वित्तायांह मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तिकायांनी मेऽसीत्याह तिक्तान् ह्येनानावदवंतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवंतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावदिरुग्निर्भो नामं (३५)

अग्ने अङ्गिर इति त्रिरहरति य एवैषु लोकेष्वग्न्यस्तानेवाव रुचे तृष्णा
चंतुर्थः हरत्यनिरुक्तमेवाव रुचे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरद्येषा रूप
कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठदुरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतमित्याह यजमानमेव प्रजया
पुशुभिः प्रथयति धूवा (३६)

असीति सः हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुभस्व देवेभ्यः शुभस्वेत्यव चोक्षति प्र
च किरति शुद्धां इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवैनां प्रोक्षति
देवाः श्वेदुत्तरवेदिरुपावर्त्तहैव वि जयमहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानुभ्यायन्तु
तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादप (३७)

अनुदत मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्मादित्यरुत्तरतो
यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः
प्रायच्छुत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै नि
नयेद्यदेव तत्र कूरं तत्तेन शमयति यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुवैनमर्पयति॥ (३८)

मिमीते नामं धूवाऽप्य शूचा त्रीणि च॥५॥

[७]

सोत्तरवेदिरब्रवीर्घर्वान्मया कामान्वशजवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान्प्रातृव्यानभि
भवेमेति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्प्रातृव्यानभ्येभवन्तो-
ऽसुरान्प्रातृव्यानभिभूयोकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सुप्रजावनि-
स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्वा (३९)

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति
ते पशूनविन्दन्त ते पशून् वित्वा कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः
सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्वाकामयन्त
देवतां आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिंहीरस्या वह देवान्देवयुते (४०)

यजमानाय स्वाहेति ते देवतां आशिष उपायन्यश्च कृत्वो व्याघारयति पश्चाक्षरा पङ्किः
पाङ्को यज्ञो यज्ञमेवाव रुचेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्वेति सुचुमुद्भाति य एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाग्येयुन्नानेव तेन प्रीणाति
पौतुंद्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम् (४१)

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायाऽसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तुः प्रार्मीयन्त

सौऽग्निर्बिभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यां वनस्पतिष्ववंसत्ता पूतुंद्रौ यामोषधीषु तां सुंगन्धितेजंने यां पशुषु तां पेत्वंस्यान्तरा शृङ्गं तं देवताः प्रैषंमैच्छुन्तमन्विन्दन्तमंब्रवन् (४२)

उपं न आ वर्तस्व हृव्यं नौ वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणु यदेव गृहीतस्याहृतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तम्भे भ्रातृणां भागधेयंमसदिति तस्माद्यद् गृहीतस्याहृतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषान्तद्वाग्येयं तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वे भ्रातरः प्रामेषतास्थानि शातया इति स यानि (४३)

अस्थान्यशांतयत् तत्पूतुंद्वभवद्यन्माऽसमुपमृतं तहुल्युंलु यदेतान्सम्भारान्सम्भरत्यग्नि तथसम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहाग्रेऽद्यैतत्पुरीषं यथसम्भारा अथो खल्वाहुरेते वावैनं ते भ्रातरः परिं शेरे यत्पौतुंद्रवाः परिधय इति॥ (४४)

वित्त्वा देवयुतं पुणमब्रवन् यानि चतुश्चत्वारिंशत्त्वा॥६॥

[८]

बृद्धमवं स्यति वरुणपाशादेवैने मुश्चति प्र णेनक्ति मेध्ये एवैने करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हृविर्धने प्र वर्तयति सवितृप्रसूत एवैने प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदक्षः स यदुथसर्जेद्यजमानस्य गृहानुभ्युथसर्जेथसुवागदेव दुर्योऽ आ वुदेत्याह गृहावै दुर्योः शान्त्ये पर्नी (४५)

उपानक्ति पर्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पर्नी युजस्य कुरोति मिथुनं तदथो परिनिया एवैष युजस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै वर्त्मना वा अन्वित्यं युजः रक्षांसि जिधाऽसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्यां वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षाऽस्यपं हन्ति यदध्वर्युरनुग्रावाहृतिज्ञहयादन्योऽध्वर्युः स्याद्रक्षाऽसि युजः हन्युः (४६)

हिरण्यमुपास्यं जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्योऽध्वर्युर्भवंति न युजः रक्षांसि ग्रन्ति प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैने लोकं गंमयत्यत्रं रमेथां वर्षन्पृथिव्या इत्योह वर्ष्म द्यैतत्पृथिव्या यदेवयजनः शिरो वा एतद्युजस्य यद्विर्धानन्दिवो वा विष्णवुत वां पृथिव्याः (४७)

इत्याशीर्पदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेधों नि हन्ति शीर्षत एव युजस्य यजमान आशिषोऽवं रुन्धे दुण्डो वा औपुरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषद्वारेणाक्षमच्छिन्द्यतृतीयं

छुदिरहृविर्धनंयोरुदाहियते तृतीयस्य हविर्धनस्यावरुद्धै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धनं विष्णोः राटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याहु तस्मादेतावद्धा शिरो विष्णूतं विष्णोः स्यूरासि विष्णोऽर्धुवमसीत्याहु वैष्णवः हि देवतया हविर्धनं यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विंसुः सयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्माध्म विस्तर्यः॥ (४८)

पत्नीं हन्तुर्वा पृथिव्या विष्णूतं विष्णोः पद्मिरशतिश्च॥ ४॥

[९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इत्यभिमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहुश्विनौ हि देवानांमध्यर्यू आस्ता पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै वज्रं इव वा एषा यदभिरप्तिरसि नारिरसीत्याहु शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाःसि जिघाःसन्ति परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातयु इत्याहु रक्षसामपहत्यै (४९)

इदमहः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि यौऽस्मान्देष्टि यं चं वयं द्विष्म इत्याहु द्वौ वाव पुरुषो यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनांलोकेभ्यः प्रोक्षति पुरस्तादुर्वाचीं प्रोक्षति तस्मात् (५०)

पुरस्तादुर्वाचीं मनुष्यां ऊर्जमुपं जीवन्ति कूरमिंव वा एतक्रोति यत्खनन्त्युपोऽवं नयति शान्त्यै यवंमतीरवं नयत्यग्वें यवं ऊर्जदुम्बरं ऊर्जवोर्जः समर्धयति यजमानेन सम्मितौदुम्बरी भवति यावनेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति पितृणाः सदंनमसीति बुरुहिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यम् (५१)

हैतद्यन्निखातं यद्भुरुहिरनवस्तीर्य मिनुयातिर्तुदेवत्यां निखाता स्याद्भुरुहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनां मिनोत्यथौ स्वारुहमेवैनाङ्करोत्युद्विवः स्तभानान्तरिक्षं पृष्णेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै द्युतानस्त्वां मारुतो मिनोत्वित्याहु द्युतानो हं स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीं मिनोति तेनैव (५२)

एनां मिनोति ब्रह्मवनै त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतद् घृतेन द्यावापृथिवी आ पृष्णेथामित्यौदुम्बर्या जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यान्तमन्ववस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं तेजसाऽन्तर्यैन्द्रमसीति छुदिरधि नि दंधात्यैन्द्रः हि देवतया सदौ विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा छाया यथसदो नवच्छदि (५३)

तेजस्कामस्य मिनुयात् त्रिवृता स्तोमेन् सम्मितं तेजस्मिवृत्तेजस्व्येव भवत्येकां-

दशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशछदि
भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः
प्रजापतेरास्य एकविश्शतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविश्शः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या
उदरुं वै सदु ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरो मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्ज दधाति
तस्मात् (५४)

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छुदीषि भ्रातृव्यलोक
उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजंमानो-
ऽयंजमानादुत्तरोऽन्तर्वर्तन्करोति व्यावृत्यै तस्मादरण्यं प्रजा उपं जीवन्ति परिं त्वा
गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य धुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया
सदो यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रंथीयाद्यत्तं न विस्तुसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्माथ्स
विस्तुस्यः॥ (५)

अपहत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनेव नवच्छदि तस्माथ्सदः पञ्चदश च॥७॥

[१०]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विर्धानं प्राणा उपरवा हविर्धनै खायन्ते तस्माच्छीरुषन्प्राणा
अधस्तांत्खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्षः प्राणा रक्षोहणो वलग्हनो वैष्णवान्खनामीत्याह
वैष्णवा हि देवतयोपरवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलुगान्धेखनन्तान्बाहुमात्रे-
जन्वविन्दन्तस्माद्वाहुमात्राः खायन्त इदमुहं तं वलुगमुद्धृपामि (५६)

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव पुरुषो यश्वैव समानो यश्वासमानो
यमेवास्मै तौ वलंगं निखनतस्मेवोद्घपति सं तृणति तस्माथ्सन्तृणा अन्तरुतः प्राणा न
सम्भिनति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्मादार्द्रा अन्तरुतः प्राणा यवंमतीरवं
नयति (५७)

ऊर्वे यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्ज दधाति बरहिरवं स्तृणाति तस्माल्लोमशा
अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याधारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो
दधाति हनुं वा एते यज्ञस्य यदधिष्पवणे न सं तृणत्यसन्तृणे हि हनुं अथो खलुं दीर्घसोमे
सन्तृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विर्धानम् (५८)

प्राणा उपरवा हनुं अधिष्पवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो
नासिंकोत्तरवेदिदरुदरु सदो युदा खलु वै जिह्वायां दृथ्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति

यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्मा॑द्विधिने चर्मन्त्रिष्ठि ग्राव॑भिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा
प्रत्यश्चः परेत्य सदैसि भक्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहुं वेदं दुहु एवैनामियं वै
विराद्वस्यै त्वक्मर्मोधोऽधिषवणे स्तनां उपरवा ग्रावाणो वृथ्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः
पयो य एवं वेदं दुहु एवैनाम्॥ (५९)

[११] वृपामि यवंमतीरवं नयति हविर्यन्मेव त्रयोविशतिश्च॥४॥

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्गं यद्वा अनीशानः पुरोहितिष्ठि तेष्यः सोत्तरवदिवृद्ध देवस्याभिष्ठु शिरो वा एकांदशा॥११॥
यदुभावित्याह देवानां यज्ञो देवेभ्यो न रथाय यज्ञमानाय पुरस्तादवर्चीनवंपञ्चाशत्॥५९॥
यदुभौ दुहु एवैनाम्॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यज्ञवेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥६-२॥

generated on December 25, 2025